

Aspiracje zawodowe rodziców wobec synów i córek

WALDEMAR KOZŁOWSKI

Wydział Nauk Społecznych, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego*

EWA MATCZAK

Instytut Badań Edukacyjnych

Artykuł prezentuje dane dotyczące aspiracji zawodowych rodziców wobec swoich dzieci – uczniów szkół podstawowych. W latach 2011 i 2014 dwukrotnie przebadano tę samą próbę, ok. 5 tys. rodziców. Aspiracje rodziców odnoszą się głównie do zawodów wymagających wyższego wykształcenia oraz wysokich kwalifikacji i są bardzo stabilne. Występuje silne zróżnicowanie pod względem płci dziecka, wyraźny jest podział na zawody typowo kobiece i męskie. W aspiracjach rodzicielskich nie zaznacza się wpływ przemian obyczajowych oraz sytuacji na rynku pracy. Rezultaty badania przedstawiono na tle wyników analogicznych badań przeprowadzonych w ostatnich latach.

SŁOWA KLUCZOWE: socjologia edukacji, rodzice, aspiracje zawodowe, uczniowie.

Informacje dotyczące aspiracji zawodowych rodziców w stosunku do swoich dzieci mają znaczenie z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze, ze względu na rolę rodziców w procesie orientacji zawodowej. Przyjmując, że mają oni wpływ na decyzje dzieci dotyczące wyboru szkoły i zawodu, kwestią społecznie ważną jest ustalenie, jakie dziedziny aktywności zawodowej są przez nich preferowane. Na tej podstawie można np. próbować odpowiedzieć na pytanie: W jakim stopniu struktura wykształcenia odpowiada możliwościom zatrudnienia oraz zapotrzebowaniu na ludzi o określonych kwalifikacjach? Po drugie, dane te informują o stanie społecznej świadomości na temat zawodów: pozwalają dowiedzieć

się, co ludzie wiedzą o wymaganiach i kwalifikacjach niezbędnych do ich wykonywania, na ile te zawody są korzystne, uciążliwe itp. Aspiracje zawodowe są konsekwencją doświadczeń związanych z wykonywaniem określonego zawodu, a także wyrazem wartości i oczekiwań dotyczących pracy, jej znaczenia i funkcji, jaką pełni ona w życiu człowieka.

Teorie i badania potwierdzają występowanie związku między aspiracjami rodziców a aspiracjami dzieci (np. Jodl, Michael, Malanchuk, Eccles i Sameroff, 2001; Marjoribanks, 2005). Można zakładać, że rodzice pragną wywierać wpływ na pragnienia i plany dzieci dotyczące ich kariery zawodowej, i że te oddziaływania są skuteczne. Znajomość aspiracji rodziców

* Adres: ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa.
E-mail: waldemar_kozlowski@sggw.pl

© Instytut Badań Edukacyjnych

pozwała przewidywać, jakie decyzje związane z wyborem szkoły i zawodu będą podejmować młodzi ludzie w perspektywie 5–10 najbliższych lat. Dane te dają wgląd w stan świadomości społecznej związanej z pracą zawodową.

Znaczenie rodziców w kształtowaniu aspiracji dzieci jest często omawiane na poziomie teoretycznym i wykazywane w pracach empirycznych. Przedmiotem analiz częściej są aspiracje edukacyjne, rzadziej zawodowe. Najwięcej uwagi poświęca się wpływowi, jaki na oczekiwania wobec dzieci ma status społeczno-ekonomiczny rodziny (SES). Analizy dokonane na reprezentatywnej próbie angielskich uczniów (w wieku 13–14 lat) pokazały, że lepiej usytuowani rodzice mają wyższe aspiracje i oczekiwania wobec swoich dzieci. Wykazano także, że wysokim aspiracjom edukacyjnym rodziców towarzyszą lepsze wyniki nauczania (Chowdry, Craftford i Goodman, 2011). Niskie dochody mogą ograniczać perspektywę kształcenia i zamykać drogę do wykonywania zawodów prestiżowych i wysoko płatnych. Ponadto niski status wpływa negatywnie na poczucie osobistej skuteczności, wskutek czego dziecko zaczyna wątpić w to, czy uda mu się osiągnąć wymarzony zawód, a przez to zaniża swoje aspirację (Bandura, Barbaranelli, Caprara i Pastorelli, 2001).

Oprócz społecznego statusu istotnym czynnikiem różnicującym aspiracje edukacyjne, a w jeszcze silniejszym stopniu zawodowe, jest płeć (Betz i Fitzgerald, 1987; Danziger i Eden, 2007; Howard, 1979). Mniej zgodne są dane dotyczące kierunków tych różnic. Niekiedy próbuje się dowodzić, że chłopcy mają wyższe aspiracje edukacyjne, co jest związane z ich oczekiwaniami dotyczącymi prestiżowego i dochodowego zawodu (Patton i Creed, 2007). Większość badań dostarcza jednak danych świadczących o wyższych aspiracjach dziewcząt (Butlin, 1999; Mau

i Bikos, 2000; Perry, Przybysz i Al-Sheikh, 2009). Choć obserwuje się wyraźny wzrost poziomu wykształcenia kobiet oraz tendencję do wykonywania przez nie zawodów tradycyjnie przypisywanym mężczyznom (Schoon, Martin i Ross, 2007), to nadal mało kobiet pojawia się w zawodach wymagających kompetencji w naukach ścisłych czy technologii. Fakt to zastanawiający w świetle danych dowodzących braku różnic ze względu na płeć w sprawności wykonywania zadań z tych dziedzin nauki (Betz i Hackett, 1981).

Aspiracje rodziców wobec zawodowej przyszłości swoich dzieci różnicują się także pod względem płci. Dziewczęta i chłopcy mają inne wyobrażenia na temat pracy, jaką mogą wykonywać w przyszłości, co skłania ich do wyboru odmiennych kierunków kształcenia i utrwalania tradycyjnych podziałów na zawody „typowo kobiece” (np. oświata, służba zdrowia) i „typowo męskie” (technika, elektronika, budownictwo). Zjawisko to ma charakter powszechny; dokumentują je analizy porównawcze danych pochodzących z wielu krajów (Sikora i Pokropek, 2011). Od wielu lat stwierdzane jest także w badaniach krajowych (Jaroszevska, Bednarczyk, Sieklicka, Opęchowska i Tomczyk, 2012; Łoś, 1972).

Głównym czynnikiem wyjaśniającym te zróżnicowania są stereotypy związane z płcią. Pełnią one funkcję schematów kulturowych pomocnych w interpretowaniu i nadawaniu znaczeń zjawiskom społecznym. Zawierają powszechnie podzielane przekonania dotyczące ludzi, a także grup i kategorii, np. płci (Charles i Grusky, 2004; Conway, Pizzamiglio i Mount, 1996; Wagner i Berger, 1997; Williams i Best, 1990). Przyczyn zróżnicowania aspiracji zawodowych poszukuje się także na gruncie teorii ról społecznych. Zakłada ona, że zróżnicowanie ról, jakie kobiety i mężczyźni pełnią w społeczeństwie, wynika

z historycznie utrwalonego podziału zadań i obowiązków, zgodnie z którym kobiety były odpowiedzialne za prace domowe i wychowanie dzieci, mężczyźni zaś troszczyli się o zasoby, dzięki którym rodzina mogła przetrwać i zaspokajać swe potrzeby (Eagly, 1987). Koncepcje ról związanych z płcią są przekazywane kolejnym pokoleniom w procesie socjalizacji, wskutek czego w społeczeństwie utrwalają się przekonania na temat zawodów odpowiednich dla danej płci. Dzieci uczą się tych ról już w okresie wczesnego dzieciństwa; są one podstawą kształtowania się oczekiwań dotyczących pracy i mają wpływ na późniejsze decyzje związane z wyborem szkoły i zawodu (Danziger i Eden, 2007). Jak podkreślają Alice Eagly i Wendy Wood (1999), młodzi ludzie dostosowują się do oczekiwań związanych z rolami i oczekują, że będą wykonywać zgodne z nimi zajęcia (Dunne, Elliott i Carlsen, 1981). W rezultacie mężczyźni wybierają kierunki studiów oraz zawody wykonywane tradycyjnie przez mężczyzn, kobiety zaś preferują zawody „typowo kobiece” (Powell i Butterfield, 2003).

Akcentuje się także rolę rodziców w kształtowaniu przekonań dziecka co do posiadania predyspozycji do wykonywania pewnych zawodów. Jacquelyne Eccles przyjęła, że główną rolę w określaniu swojej kariery zawodowej odgrywają przekonania na temat własnych zdolności (Eccles, 1987; Eccles, Jacobs i Harold, 1990). Stosunkowo dużo danych dotyczy różnic w spostrzeganiu zdolności matematycznych: dziewczęta oceniają swoje dyspozycje w tej dziedzinie znacznie niżej niż chłopcy (Eccles-Parsons, 1984; Eccles, Adler i Meece, 1984; Eccles-Parsons i in., 1983). Wykazują one mniejsze zainteresowanie tym przedmiotem oraz zawodami, w których wymagane są kompetencje matematyczne.

Podziały te prześledziła Shelley J. Correll (2001) na przykładzie różnicowania

się przekonań amerykańskiej młodzieży o własnych kompetencjach matematycznych i ich związku z aspiracjami zawodowymi. Pomimo braku zasadniczych różnic w poziomie osiągnięć z tego przedmiotu między płciami, chłopcy mają przekonanie o większych kompensacjach w tej dziedzinie niż dziewczęta, w związku z czym swoją karierę zawodową wiążą z zawodami politechnicznymi. Niektóre badania sugerują pojawianie się podobnych zróżnicowań na wczesnych etapach rozwoju. Przykładowo, dziewczynki w wieku 6–12 lat oceniają niżej swoje kompetencje w posługiwaniu się językiem angielskim niż ich rówieśnicy (Eccles i in., 1989), chłopcy zaś mają korzystniejsze wyobrażenia niż ich koleżanki o swojej sprawności fizycznej (Eccles i in., 1989). Jednak główną przyczyną występowania różnic w samoocenie są oczekiwania rodziców. Rodzice wpływają na kształtowanie się różnic pomiędzy córkami a synami pod względem samooceny, zainteresowań oraz możliwości zdobywania kompetencji niezbędnych do wykonywania określonych zawodów.

Dane

Dane pochodzą z dwóch etapów badania przeprowadzonego w Instytucie Badań Edukacyjnych w ramach projektu *Badanie szkolnych uwarunkowań efektów kształcenia* (SUEK). W pierwszym etapie wzięło udział 4931 rodziców uczniów klas 4 szkół podstawowych, zamieszkałych na terenie Polski. Najczęściej były to matki (86,7%), pod względem wieku przeważały osoby 30–40-letnie. W etapie drugim, który przeprowadzono po upływie trzech lat, uczestniczyło 5060 rodziców. Różnica liczebności wynika z dodatkowego doboru uczniów przed drugim etapem. Zabieg ten miał na celu utrzymanie reprezentatywności próby uczniów, którzy byli głównym obiektem badania.

Zmiany w aspiracjach rodziców wobec dzieci

W obu etapach poproszono rodziców o podanie, jakiego zawodu pragnęliby dla dziecka – niemal co czwarty nie udzielił odpowiedzi (Tabela 1). Przypuszczalnie były to osoby, które nie zastanawiały się nad tą kwestią, a przyznanie się do braku wiedzy (zaznaczenie odpowiedzi *nie wiem*) byłoby dla nich krępujące. Innym powodem mógł być pogląd, że deklaracje na temat zawodu w przypadku kilkunastoletnich dzieci są przedwczesne. Znacznie mniej osób (4,4%) przyznało się, że nie ma zdania na ten temat.

Ciekawszym zjawiskiem jest wzrost braków odpowiedzi w stosunku do pierwszego pomiaru. Należałoby oczekiwać tendencji odwrotnej. Postępujący z wiekiem wzrost dojrzałości dziecka oraz poszerzanie się zasobu informacji na temat jego możliwości (głównym źródłem są osiągnięcia szkolne) powinny skłaniać rodziców do myślenia o jego przyszłości. Jedno z wyjaśnień zakłada, że wraz z wiekiem dziecka rodzice ograniczają swoje pragnienia i marzenia co do jego przyszłości, przyznając mu coraz większe prawo do podejmowania samodzielnych decyzji.

Największa różnica wystąpiła w przypadku wskazania na działalność prywatną

bez podania zawodu: wypowiedzi takie były zauważalne w pierwszym etapie badania, niemal zanikły w drugim. Efekt ten może być konsekwencją nieco innej formy pytania (pierwsze badanie nie wymagało wskazania dziedziny tej działalności, o co proszono w drugim). Wzrosła też liczba osób, które odmówiły udzielenia odpowiedzi, a także dwukrotnie więcej rodziców nie wymieniło konkretnego zawodu, przyjmując, że ważne jest, aby był on satysfakcjonujący dla dziecka. Różnice te mogą sugerować, że przekonania rodziców na temat kariery zawodowej dzieci są ostrożne. Tezę tę wspiera częstsze pozostawianie dziecku decyzji co do wyboru zawodu.

Przedmiotem dalszych analiz były odpowiedzi, w ramach których rodzice podali oczekiwany zawód dziecka. Pogrupowano je zgodnie z międzynarodową klasyfikacją ISCO, wyodrębniając 17 kategorii zawierających najczęściej podawane zawody. W Tabeli 2 przedstawiono wyniki z obu etapów badania.

Aspiracje zawodowe rodziców są raczej stabilne. W obu badaniach rodzice pragnęli, aby dzieci wykonywały zawody wymagające wyższego wykształcenia i wysokich kwalifikacji. Różnice między wynikami obu etapów badania są niewielkie, ale być może znaczące. Mogą one sugerować zmiany w myśleniu o przyszłości dzieci, będące

Tabela 1

Odsetki rodziców, którzy nie podali zawodu dla dziecka

Odpowiedź inna niż podanie zawodu	2014 r.	2011 r.
Odmowa odpowiedzi	23,4	18,3
Wybór należy do dziecka	5,6	4,5
Nie wiem	4,4	2,6
Satysfakcja, zadowolenie z wykonywania, dochody	3,7	1,9
Prywatna działalność bez podania zawodu	0,1	2,2
Razem	37,2	29,5
N	1 877	1 454

Tabela 2

Oczekiwany zawód dla dziecka (w %)

Nazwa zawodu	2014 r.	2011 r.
Zawody medyczne: lekarz, weterynarz, stomatolog, farmaceuta	28,8	28,4
Informatyk, programista	10,9	6,5
Nauczyciele i specjaliści szkolnictwa	9,7	14,5
Prawnik	8,8	8,1
Inżynier	5,8	6,9
Architekt	5,8	4,5
Służby mundurowe (wojsko, policja, straż, straż graniczna, ochrona)	5,7	4,9
Specjaliści nauk społecznych i wolne zawody	5,0	3,8
Robotnicy i rzemieślnicy	4,3	4,5
Technicy i średni personel usługowy	3,0	3,5
Sportowcy, trenerzy	2,5	2,6
Fryzjer, kosmetyczka	2,0	2,7
Sprzedawca, kucharz, kelner	1,9	0,8
Pozostałe zawody	1,8	1,7
Specjaliści do spraw finansowych, ekonomiści, księgowi	1,7	4,9
Pracownicy biurowi	1,3	0,4
Rolnik	1,0	1,2
Razem	98,0	99,9
N	3 193	3 567

konsekwencją zjawisk występujących na rynku pracy. Największy wzrost aspiracji wystąpił w przypadku informatyków i programistów, mniejszy w przypadku: architektów; specjalistów z zakresu nauk społecznych i wolnych zawodów; sprzedawców, kelnerów i kucharzy. Największy spadek odnotowano natomiast w wypadku zawodu nauczyciela oraz w zawodach ekonomicznych (finansiści, księgowi itp.). Pozostałe różnice nie osiągają jednego procenta i trudno przypisywać im większe znaczenie.

Niezależnie od niewielkich zmian w aspiracjach warto zastanowić się, czy są one odzwierciedlane przez zjawiska zachodzące na rynku pracy, polegające m.in., na

inflacji dyplomów studiów wyższych, wzroście zapotrzebowania na specjalistów, trudności z uzyskaniem pracy przez osoby z wyższym wykształceniem. Wyniki skłaniają do odpowiedzi negatywnej. Zmiany czy raczej drobne przesunięcia preferencji zachodzą w obrębie tych zawodów, których wykonywanie wymaga wysokiego wykształcenia i kwalifikacji. Nie widać wzrostu zainteresowania zawodami technicznymi, rzemiosłem czy usługami. Jednym wyjątkiem jest sfera usług kulinarnych (połączona w jednej kategorii ze sprzedażą). Trzeba jednak zaznaczyć, że stanowi ona obiekt aspiracji bardzo niewielu rodziców, a wzrost zainteresowania może wynikać z chwilowej mody.

Tabela 3

Odsetki zawodów wybieranych dla dziewcząt i chłopców

Zawód	Dziewczęta	Chłopcy
Zawody medyczne: lekarz, weterynarz, stomatolog, farmaceuta	38,1	18,9
Nauczyciele i specjaliści szkolnictwa	13,8	5,4
Prawnik	10,5	6,8
Specjaliści nauk społecznych i wolne zawody	8,4	2,8
Architekt	7,1	3,9
Fryzjer, kosmetyczka	3,8	0,2
Służby mundurowe (wojsko, policja, straż, straż graniczna, ochrona)	3,3	9,7
Średni personel techniczny	2,3	3,4
Specjaliści do spraw finansowych, ekonomiści, księgowi	2,3	1,4
Pracownicy biurowi	2,3	0,3
Sprzedawca, kucharz, kelner	1,8	2,0
Informatyk, programista	1,7	19,2
Inżynier	1,4	9,3
Sportowcy, trenerzy	1,3	3,9
Stanowiska kierownicze	1,2	2,3
Mechanik, elektryk, monter	0,6	8,6
Rolnik	0,2	1,8
Razem	100,0	100,0
<i>N</i>	1 627	1 553

Zmiany aspiracji wobec synów i córek

Aspiracje zawodowe silnie różnicuje płeć dziecka. Otrzymane wyniki świadczą o silnie zakorzenionym w świadomości rodziców podziale na zawody typowo męskie i kobiece (Tabele 3 i 4). Częściej dla dziewcząt niż dla chłopców rodzice pragnęli, aby zostały one: nauczycielkami, lekarkami, ekonomistkami, prawniczkami i wykonywały inne zawody wymagające wyższego wykształcenia (np. psycholog, socjolog, historyk). Chętnie widzieliby je także w tradycyjnie sfeminizowanych zawodach, takich jak fryzjerki, kosmetyczki czy też wiążą ich przyszłość z pracą w biurze. Upragniona przyszłość

dla chłopców to praca w takich zawodach, jak: inżynierowie, informatycy, sportowcy, wojskowi i policjanci, mechanicy, elektrycy, monterzy. W przypadku dziewcząt częściej są wybierane zawody związane z wyższymi kwalifikacjami i dłuższą nauką, choć stanowisk kierowniczych pragnie się dla chłopców dwukrotnie częściej.

Dane te w sposób wyraźny pokazują zróżnicowanie preferencji rodziców wobec zawodu dziecka pod względem jego płci. W niektórych przypadkach różnice są bardzo duże, w związku z czym szanse, aby dziewczyna zdobywała kwalifikacje mechanika czy informatyka, zaś chłopiec fryzjera, są nikłe.

Tabela 4

Proporcje dziewcząt i chłopców w kategoriach zawodowych na podstawie aspiracji rodziców (w %)

Zawód	Dziewczęta	Chłopcy	N
Fryzjer, kosmetyczka	95,4	4,6	65
Pracownicy biurowi	88,1	11,9	42
Specjaliści nauk społecznych i wolne zawody	75,6	24,4	180
Nauczyciele i specjaliści szkolnictwa	72,7	27,3	308
Zawody medyczne: lekarz, weterynarz, stomatolog, farmaceuta	67,8	32,2	914
Architekt	65,7	34,3	175
Specjaliści do spraw finansowych, ekonomiści, księgowi	63,8	36,2	58
Prawnik	61,7	38,3	277
Sprzedawca, kucharz, kelner	48,3	51,7	60
Średni personel techniczny	41,1	58,9	90
Stanowiska kierownicze	35,7	64,3	56
Służby mundurowe (wojsko, policja, straż, straż graniczna, ochrona)	26,3	73,7	205
Sportowcy, trenerzy	25,6	74,4	82
Inżynier	13,8	86,2	167
Rolnik	9,7	90,3	31
Informatyk, programista	8,6	91,4	326
Mechanik, elektryk, monter	6,9	93,1	144

Dyskusja

Przedstawione badania miały na celu ustalenie, jakie aspiracje zawodowe mają rodzice w stosunku do swoich dzieci – uczniów szkół podstawowych. Dwukrotne badanie tej samej grupy osób w odstępie trzech lat pozwoliło zyskać orientację co do ewentualnych zmian aspiracji rodziców w czasie. Dokonano także analizy aspiracji ze względu na płeć dziecka.

Wyniki pokazują, że rodzice preferują dla swoich dzieci zawody wymagające wyższego wykształcenia i wysokich kwalifikacji. Preferencje te są stabilne: w tracie trzech lat dzielących oba pomiary nie uległy zasadniczym zmianom. Aspiracje rodziców silnie różnicuje płeć dziecka. W polskim społeczeństwie nadal istnieje podział na zawody typowo kobiece i męskie. W przypadku niektórych

kategori zawodowych można dopatrzeć się śladów przełamywania tych podziałów, są one jednak zbyt słabe, aby można było mówić o wyraźnych zmianach.

Interesujące jest porównanie otrzymanych wyników z rezultatami badania przeprowadzonego przez Centrum Badania Opinii Społecznej (2009), w którym zapytano Polaków o aspiracje zawodowe w stosunku do dzieci. Choć badanie CBOS odbiega nieco pod względem metodologii (można było wymienić więcej niż jeden zawód), to wyniki obu badań są zasadniczo zbieżne. W obu badaniach najczęściej wymieniano zawody medyczne i politechniczne, zaś różnice pojawiły się dopiero na trzecim miejscu: w badaniu CBOS zajęły je zawody prawnicze, w badaniu SUEK – nauczycielskie oraz związane z oświatą.

W badaniu SUEK co piąty badany upatrywał pomyślnej przyszłości dla dziecka w pracy w sektorze prywatnym. W sondażu CBOS w szerszej kategorii, obejmującej przedsiębiorców, właścicieli firm, biznesmenów, menadżerów, prezesów i dyrektorów, odnotowano w sumie 8% odpowiedzi, a więc znacznie mniej. Oba badania dzieli pięć lat – można więc przypuszczać, że w polskim społeczeństwie coraz częściej aspiracje skupiają się na prywatnej przedsiębiorczości.

Także porównanie aspiracji wobec córek i synów pokazuje daleko idące zbieżności wyników obu badań. W badaniu CBOS najczęściej preferowanymi dla córek były zawody medyczne, pedagogiczno-humanistyczne oraz ekonomiczno-handlowe, a dla synów: politechniczne, informatyczno-matematyczne oraz medyczne. W obu badaniach płeć nie różnicuje aspiracji w zawodach prawniczych. Zgodnie z badaniami CBOS, płeć nie ma też znaczenia w działalności naukowej oraz dydaktycznej na poziomie szkół wyższych.

Myśląc o przyszłej pracy dziecka, rodzice mogą brać pod uwagę różne czynniki, m.in. opinie na temat satysfakcji z wykonywania różnych zawodów. Według wyników jednego z sondaży CBOS (2008) najwyżej swoją pracę oceniają: lekarze, kadra kierownicza, nauczyciele, specjaliści z wyższym wykształceniem, inżynierowie i prawnicy, a najniżej – robotnicy niewykwalifikowani. Osoby pracujące na własny rachunek zajmują w tym zestawieniu niezbyt wysoką pozycję, bardziej od nich zadowoleni ze swej pracy są np. technicy oraz pielęgniarki i położne. Lekarze oceniają wysoko swoją pracę w kilku wymiarach: poczucia pewności zatrudnienia, ważności i możliwości awansu. Dochody najwyżej ocenia kadra kierownicza oraz inżynierowie i specjaliści. Nauczyciele mają wysokie poczucie sensu własnej pracy, nisko zaś oceniają dochody.

Stwierdzony w badaniu SUEK wyraźny podział na zawody typowo kobiece i męskie można traktować jako przejaw stereotypów kulturowych związanych z płcią. Zjawisko to nie ogranicza się do naszego kręgu kulturowego. W międzynarodowym badaniu PISA stwierdzono, że dziewczęta pragną wykonywać zawody o wyższym statusie niż chłopcy (Sikora i Pokropek, 2011). Ponadto dziewczęta i chłopcy przewidują, że będą wykonywać odmienne zawody. Dziewczęta pragną pracować jako fryzjerki i kosmetyczki, pielęgniarki, nauczycielki. Preferencje chłopców skupiają się na sporcie, mechanice samochodowej, zawodach informatycznych i inżynierskich. Jednym wyjątkiem jest zawód lekarski, który cieszy się taką samą popularnością niezależnie od płci.

W innej analizie wyników PISA Joanna Sikora i Artur Pokropek (2012) podzielili zawody na dwie grupy ze względu na dziedziny wiedzy. Do pierwszej grupy zaliczyli zawody biologiczne, rolnicze i medyczne, do drugiej – matematyczne, informatyczne i inżynierskie. Analiza aspiracji zawodowych piętnastolatków z 50 krajów biorących udział w badaniu PISA 2006 pokazała, że dziewczęta preferują zawody biologiczne, chłopcy zaś te, które wymagają kompetencji w zakresie nauk ścisłych. Różnice dotyczące karier zawodowych były wyraźniejsze w krajach wyżej uprzemysłowionych.

W badaniu SUEK można jednak zauważyć przejawy przełamывania stereotypów związanych z płcią w przypadku niektórych zawodów uznawanych za typowo męskie, takich jak: mundurowe, informatyczne czy robotnicze i rzemieślnicze. Brane są one pod uwagę jako korzystne dla dziewcząt, choć stosunkowo rzadko. Przypuszczalnie będziemy obserwować stopniowy wzrost aspiracji kobiet i ich rodziców do wykonywania zawodów typowo męskich. Trafność tych oczekiwań będzie można ustalić w dłuższych okresach czasu: są one związane ze zmianami kulturowymi i obyczajowymi, te zaś mają charakter powolny.

Jak wskazują analitycy przemian społecznych, w trakcie ostatnich 60 lat życie kobiet uległo wielkiemu przeobrażeniu (Wolf, 2015). W społeczeństwach rozwiniętych kobiety mają dostęp do prawie wszystkich zawodów. Niegdyś kobiety miały szansę podwyższenia swego statusu społecznego i materialnego poprzez małżeństwo lub koligacje rodzinne, obecnie coraz częściej polepszają swoją pozycję samodzielnym wysiłkiem i pracują w zawodach, które były zarezerwowane dla mężczyzn. W najbliższym czasie nie należy jednak oczekiwać rewolucyjnych zmian. Prognozuje się, że za 20 lat większość odnoszących sukcesy bankowców to wciąż będą mężczyźni, chociaż twierdzi się jednocześnie, że większość najlepszych lekarzy będą stanowiły kobiety. Wynika to ze stylu życia, jaki wiąże się z wykonywaniem danego zawodu (Mazuś, 2015).

Nie jest zaskoczeniem, że rodzice mający wysokie wykształcenie chcieliby, aby ich dzieci wykonywały zawody wymagające wysokich kwalifikacji, prestiżowe i dobrze płatne, do których należą profesje medyczne czy politechniczne. Aspirują do nich także rodzice z niższym wykształceniem, jednak dopuszczają również zawody o niższych kwalifikacjach, np. w usługach czy gastronomii.

Na podkreślenie zasługują rosnące aspiracje związane z działalnością w sektorze prywatnym. Jak podaje raport z badania *Bilans kapitału ludzkiego* (BKL), w 2012 r. samodzielną działalność gospodarczą prowadziło 10,6% zatrudnionych (Czarnik i Turek, 2013). W badaniu SUEK aspiracje w tym kierunku miał co czwarty rodzic, co sugeruje wyraźny wzrost zainteresowania tą formą działalności.

Badania aspiracji dają nam przybliżony obraz tego, jakie kwalifikacje będą mieli młodzi ludzie, którzy za kilka lub kilkanaście lat wejdą na rynek pracy. Trzeba jednak uwzględnić wpływ czasu: decyzje o swojej przyszłości dzieci będą

podejmować w warunkach odmiennych niż obecne, dlatego niełatwo dziś określić, co i jak może je determinować. Bardziej realistycznie zastanawiać się można nad tym, czy aspiracje rodziców odpowiadają aktualnej sytuacji młodych ludzi na rynku pracy. Dogodnym punktem odniesienia są raporty z badań prowadzonych w ramach projektu *Bilans kapitału ludzkiego*, zawierające informacje na temat struktury zatrudnienia i sytuacji na rynku pracy (Czarnik i Turek, 2013; Górniak, 2013). Najwyższy poziom zatrudnienia oraz najniższa stopa bezrobocia występuje wśród absolwentów studiów medycznych oraz inżynierijno-technicznych. Nie najgorsza jest też sytuacja pedagogów, ekonomistów oraz absolwentów kierunków społecznych. Największe trudności ze znalezieniem pracy mają m.in. absolwenci architektury i budownictwa. Rodzice, myśląc o karierze zawodowej swoich dzieci, zapewne kierują się również oceną szans na uzyskanie pracy. W świetle danych BKL ich aspiracje sprawiają wrażenie realistycznych i rozsądnych.

Ponadto badanie BKL wykazało, że w ostatnich latach zaobserwowano wzrost popularności uczelni technicznych i medycznych. (Czarnik i Turek, 2013). Jednocześnie spadła popularność kierunków ekonomicznych, humanistycznych, pedagogicznych i społecznych. Za to rosnącym zainteresowaniem zaczęły cieszyć się nowe kierunki studiów, np. ochrona i bezpieczeństwo, transport, opieka społeczna i medyczna. Na poziomie szkół ponadgimnazjalnych zaobserwowano wzrost popularności kierunków informatycznych, związanych z techniką cyfrową, energetycznych oraz usługowych. Spadek zainteresowania przeżywa natomiast rzemiosło. Wyraźnie widać, że młodzi ludzie szybko reagują na zmiany na rynku pracy i starają się dostosowywać karierę zawodową do istniejących możliwości.

Na zakończenie warto zwrócić uwagę na fakt, że aspiracje rodziców przedstawione

w tym artykule dotyczą dzieci w wieku szkolnym. Rodzice mogli w większym stopniu kierować się pragnieniami i marzeniami niż realistyczną oceną możliwości dziecka. Nie można jednak odmówić im prawa do kierowania się przekonaniem, że dotychczasowe niepowodzenia i trudności dziecka nie ograniczają jego życiowych szans. Wierzyć mogą, że jest ono jeszcze w takim wieku, gdy szanse przezwyciężenia trudności i wyrównania deficytów są nadal bardzo duże.

Literatura

- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V. i Pastorelli, C. (2001). Self-efficacy beliefs as shapers of children's aspirations and career trajectories. *Child Development*, 72, 187–207.
- Betz, N. E. i Hackett, G. (1981). The relationship of career-related self-efficacy expectations to perceived career options in college women and men. *Journal of Counseling Psychology*, 28, 399–410.
- Betz, N. E. i Fitzgerald, L. F. (1987). *The career psychology of women*. Orlando: Academic Press.
- Butlin, G. (1999). Determinants of post-secondary participation. *Education Quarterly Review*, 5, 9–35.
- Centrum Badania Opinii Społecznej (2008). Życie zawodowe Polaków [Komunikat z badań nr BS/34/2008]. Pobrano z http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2008/K_034_08.PDF
- Centrum Badania Opinii Społecznej (2009). *Aspiracje zawodowe Polaków*. [Komunikat z badań nr BS/92/2009]. Pobrano z http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2009/K_092_09.PDF
- Charles, M. i Grusky, D. B. (2004). *Occupational ghettos: the worldwide segregation of women and men*. Stanford: Stanford University Press.
- Chowdry, H., Crawford, C. i Goodman, A. (2011). The role of attitudes and behaviours in explaining socioeconomic differences in attainment at age 16. *Longitudinal and Life Course Studies*, 1, 59–76.
- Correll, S. J. (2001). Gender and the career choice process: the role of biased self-assessments. *American Journal of Sociology*, 106, 1691–1730.
- Conway, M., Pizzamiglio, T. i Mount L. (1996). Status, communality and agency: implications for stereotypes of gender and other groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 25–38.
- Czarnik, S. i Turek, K. (2013). *Wysztalcenie, praca, przedsiębiorczość Polaków*. Warszawa: PARP.
- Danziger, N. i Eden, Y. (2007). Gender-related differences in the occupational aspirations and career-style preferences of accounting students: a cross-sectional comparison between academic school years. *Career Development International*, 12, 129–149.
- Dunne, F., Elliott, R. i Carlsen, W. S. (1981). Sex differences in the educational and occupational aspirations of rural youth. *Journal of Vocational Behavior*, 18, 56–66.
- Eagly, A. K. (1987). *Sex differences in social behaviour: a social-role interpretation*. Hillsdale: Erlbaum.
- Eagly, A. K. i Wood, W. (1999). The origins of sex differences in human behavior. Evolved dispositions versus social roles. *American Psychologist*, 6(4), 408–423.
- Eccles, J. (1987). Gender roles and women's achievement-related decisions. *Psychology of Women Quarterly*, 11, 135–17.
- Eccles, J. S., Adler, T. i Meece, I. (1984). Sex differences in achievement: a test of alternative theories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 26–43.
- Eccles, J. S., Wigfield, A., Flanagan, C. A., Miller, C., Reuman, D. A. i Yee, D. (1989). Self-concepts, domain values and self-esteem: relations and change at early adolescence. *Journal of Personality*, 57, 283–309.
- Eccles, J. S., Jacobs, J. E. i Harold, R. D. (1990). Gender role stereotypes, expectancy effects and parents' socialization of gender differences. *Journal of Social Issues*, 46, 183–201.
- Eccles-Parsons, J. (1984). Sex differences in math participation. W: M. L. Maehr i M. W. Steinkamp (red.), *Women in science*. Greenwich: JAI Press.
- Eccles-Parsons, J., Adler, T., Futterman, R., Goff, S., Kaczala, C., Meece, J. i Midgley, C. (1983). Expectations, values and academic behaviors. W: J. T. Spence (red.), *Achievement and achievement motivation*. New York: Freeman.
- Górniak, J. (red.). (2013). *Młodość czy doświadczenie? Kapitał ludzki w Polsce*. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości.
- Howard, H. G. (1979). Gender differences in the career aspirations of recent cohorts of high school seniors. *Social Problems*, 27, 170–185.
- Jaroszewska, M., Bednarczyk, I., Sieklicka, A., Opęchowska, M. i Tomczyk, J. (2012). *Plany i preferencje zawodowe uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych w województwie zachodniopomorskim*. Pobrano z https://www.wup.pl/images/uploads/Raport_ko%C5%84cowy_-_Plany_i_preferencje_zawo

- dowe_uczni%C3%B3w_-_wersja_OSTA-TECZNA.pdf (2.8.2016)
- Jodl, K. M., Michael, A., Malanchuk, O., Eccles, J. S. i Sameroff, A. (2001). Parents' roles in shaping early adolescents' occupational aspirations. *Child Development*, 72, 1247–1265.
- Łoś, M. (1972). *Aspiracje a środowisko*. Warszawa: PWN.
- Marjoribanks, K. (2005). Family background, adolescents' educational aspirations, and Australian young adults' educational attainment. *International Education Journal*, 2005, 104–112.
- Mau, W. i Bikos, L. (2000). Educational and vocational aspirations of minority and female students: a longitudinal study. *Journal of Counseling and Development*, 78, 186–194.
- Mazuś, M. (2015). Feminizm dla ubogich. Rozmowa z Alison Wolf. *Polityka*, 3026(37), 36–37.
- Patton, W. A. i Creed, P. (2007). The relationship between career variables and occupational aspirations/expectations for Australian high school adolescents. *Journal of Career Development*, 34, 127–148.
- Perry, J. C., Przybysz, J., Al-Sheikh, M. (2009). Reconsidering the "aspiration-expectation gap" and assumed gender differences among urban youth. *Journal of Vocational Behavior*, 74, 349–354.
- Powell, G. N. i Butterfield, A. (2003). Gender, gender identity, and aspirations to top management. *Women in Management Review*, 18, 88–96.
- Schoon, I., Martin, P. i Ross, A. (2007). Career transitions in times of social change. His and her story. *Journal of Vocational Behavior*, 70, 78–96.
- Sikora, J. i Pokropek, A. (2011). *Gendered career expectations of students: perspectives from PISA 2006*. [OECD Education Working Papers, No. 57]. Paris: OECD Publishing. doi: 10.1787/5kghw6891gms-en
- Sikora, J. i Pokropek, A. (2012). Gender segregation of adolescent science career plans in 50 countries. *Science Education*, 96, 234–264.
- Wagner, D. G. i Berger, J. (1997). Gender and interpersonal task behaviors: status expectation accounts. *Sociological Perspectives*, 40, 1–32.
- Williams, J. E. i Best, D. L. (1990). *Measuring sex stereotypes: a multinational study*. Newbury Park: Sage.
- Wolf, A. (2015). *Faktor XX. Jak pracujące kobiety tworzą nowe społeczeństwo*. Warszawa: Muza.

Artykuł powstał na podstawie danych pochodzących z badania *Szkolne uwarunkowania efektywności kształcenia*, przeprowadzonego w Instytucie Badań Edukacyjnych w ramach projektu systemowego „Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego” współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013. Priorytet III: Wysoka jakość systemu oświaty.

Tekst złożony 31 marca 2016 r., recenzowany 3 maja 2016 r., przyjęty do druku 1 sierpnia 2016 r.

Professional aspirations of parents towards sons and daughters

The article presents the career aspirations of parents of primary school students in relation to their children. In years 2011 and 2014 twice was examined the same sample (of approximately 5000 parents). Aspirations of parents are concentrated mainly in professions requiring higher education and training, and they are very stable. There is a clear division in the professions of „female” and „male” types. Parental aspirations have not noted the impact of change manners, and situation in the labour market. The research results are discussed on the background of the results of similar studies conducted in recent years.

KEYWORDS: sociology of education, parents, occupational aspirations, students.